

TRAMOR QUEMENEUR³⁷

Parancsmegtagadók az algériai háborúban (1954–1962): engedély nélküli távolmaradás, dezertálás, engedetlenség

Néhány hónappal azelőtt, hogy 1954. november 1-jén az algériai háború elkezdődött, Boris Vian bejegyeztette a francia zeneszerzők, dalszövegírók és zenekiadók szervezeténél, a SACEM-nél a *Le déserteur* (A katonaszökevény) című dalát. A sanzont Mouloudji³⁸ 1954. május 7-én – a Dien Bien Phunál elszenvedett vereség napján – előadta a Théâtre de l'Œuvre közönségének, mire valóságos tömegverekedés tört ki a színházteremben. Habár a dal az indokínai háború idején született, az engedetlen ellenállóknak igazán csak az algériai háború alatt adódott alkalmuk énekelni. De vajon hányan voltak a parancsmegtagadók az algériai háború idején? És mi jellemezte a tevékenységüket a konfliktus alatt?

³⁷ A szerző az Université Paris 8 oktatója.

³⁸ Marcel Mouloudji (1922–1994) népszerű énekes, dalszerző, színész és képzőművész volt. Kabil (berber) származású, analfabéta édesapja a francia gyarmati uralom alatt álló Algériából származott. A család szegényes körülmények között élt Párizsban. A fiatal Marcel baloldali társadalmi mozgalmakhoz csatlakozott, majd a Népfront győzelme (1936) után művészi pályára lépett, filmekben szerepelt, énekesként kereste a kenyerét. A világháború alatt félig illegálisan élt, miközben kapcsolatban állt Jean-Paul Sartre-ral és Simone de Beauvoir-ral. Az 1940-es évek második felében visszatért a színpadra és a kamerák elé, s egyre sikeresebb lett. Boris Vian mellett szívesen zenésítette meg Louis Aragon verseit is. Lemezeket készített, később kiadványt is alapított. Baloldali politikai nézeteit sohasem rejtette véka alá.

„Maroknyian vannak, mégis léteznek”³⁹

A katonai levéltárak adatai alapján mintegy 12 ezer ellenállóval számolhatunk, közülük 10 831 szökevény (olyan behívott, aki a sorozáson nem jelent meg), 886 dezertáló (olyan katona, aki illegálisan hagyta el az egységét), 420 pedig a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadó, fegyvert vagy egyenruhát viselni nem hajlandó katona volt.⁴⁰ Ez a hozzávetőlegesen 12 ezer ellenálló az Algériában összesen mozgósított 1 200 000 főhöz viszonyítva azt jelenti, hogy a parancsmegtagadók a katonák kb. 1%-át tették ki. Ez a szám egyszerre alacsony és magas, ha figyelembe vesszük azt a tényt, hogy a háború utáni becslések a néhány tízezertől a néhány százig terjedtek. Még a függetlenségpártiak is úgy vélekedtek az algériai háború idején, hogy az ellenállók száma aligha lehet több 3000-4000-nél.

Ez a szám arra is utal, hogy az algériai háborút nem fogadták annyira jól, mint ahogyan azt sokan állították, s számos behívott francia fiatal az akarata ellenére vonult be, hogy egy olyan háborúban harcoljon, amihez neki nem is volt semmi köze. Igaz ugyan, hogy a parancsmegtagadók az Algériába behívottak csupán 1%-át tették ki, ugyanakkor magatartásuk az ellenállás legradikálisabb formáját jelentette. Az ellenszegülés különböző formái ráadásul magában a seregben is jelen voltak, s gyakrabban ütötték fel a fejüket, mint eddig gondoltuk.

Kik voltak ezek az ellenállók? Pierre Vidal-Naquet történész úgy vélte, hogy az algériai háborúval szembeszegülőeknek három kategóriáját lehet megkülönböztetni: bolsevikok, tiers-mondisták (a harmadik világ felemelkedését támogatók) és Dreyfus-pártiak. Madeleine Rebérioux azonban rámutatott arra, hogy a harmadik csoport elhatárolása korántsem magától értetődő, ezért – úgy tűnik, teljes joggal – azt állította, hogy csak két kategória különíthető el egymástól, a keresztényeké és a kommunistáké (széles értelemben az anarchista, trockista kommunistáké, a kommunista párt szimpatizánsaié és aktivistáié).

Az engedetlenségek számának ingadozása azt mutatja, hogy az elutasítás három korszakát különíthetjük el. Az elsőt 1955–1956 folyamán már a csoportos szembeszegülés jellemezte. A másodikat az engedetlenség nyilvánossá válása és

³⁹ A francia-monacói költő-énekes, Léo Ferré (1916–1993) *Les anarchistes* (Az anarchisták) című dalának refrénje. *L'été* 68. Studio Barclay, 1969.

⁴⁰ Ezeket az adatokat és számos más információt a doktori értekezésemből kölcsönöztem. Tramor Quemeneur: *Une guerre sans „nom”? Insoumissions, refus d'obéissance et désertions de soldats français pendant la guerre d'Algérie (1954–1962)*. Doktori értekezés Benjamin Stora irányításával, Université Paris VIII, Saint-Denis, 2007. 1396 o.

az ellenálló hálózatok megszerveződése. A harmadikat pedig a szembenállás tömegessé válása a közéleti vitákban 1960-tól kezdve, miközben a parancsmegtagadók száma látványosan megugrott.

A csoportos szembeszegülés időszaka (1955–1956)

Mivel Algéria három tengerentúli francia megyének számított, nem került sor hadüzenetre a gyarmat és az anyaország között. Ráadásul a hatóságok azt hangoztatták, hogy csupán „rendfenntartó hadműveleteket” folytatnak, így az anyaország közvéleményében csak fokozatosan tudatosult az események fontossága. Az első fordulatra 1955 augusztusáig kellett várni: kitört az észak-constantine-i felkelés,⁴¹ majd intézkedéseket hoztak a rendelkezésre álló tartalékosok behívásáról. Ezek az intézkedések az 1952–1953-ban sorkatonai szolgálatukat letöltött fiatalok behívására irányultak; ezek a férfiak ekkorra már visszatértek a civil életbe. Ezenkívül meghosszabbították a sorkatonai szolgálatát azoknak, akiket 1954 elején soroztak be, s akiknek a közeljövőben kellett volna leszerelniük.

Szeptember elejétől tüntetések kísérték a katonák útnak indulását, elsősorban a vonaton vagy teherautón való elszállításukat. A másfél hónapig, szeptember 1-jétől október 23-ig tartó tiltakozó mozgalom alatt 49 incidenst számoltam össze, ebből 13 tüntetés, 5 parancsmegtagadás, 4 pedig illegális távolmaradás volt. Alkalmanként ezek a tiltakozások hevessebbé váltak, például szeptember 11-én a párizsi Gare de Lyon pályaudvaron. Az engedetlenség kérdése fokozatosan került a figyelem középpontjába. 1955. szeptember 29-én a párizsi Saint-Séverin-templomban tartott mise végén hívó és ateista behívottak parancsmegtagadásra felszólító felhívást tettek közzé. 1955. október 6–7-én a roueni Richepanse laktanya lázadása egyesítette a

Nemzeti Felszabadítási Front (FLN)

⁴¹ 1955. augusztus 20-án a kelet-algériai Constantine megye több városában a függetlenségi harcot irányító Nemzeti Felszabadítási Front (FLN) harcosai francia telepésekre és velük együttműködő muszlimokra támadtak és válogatás nélkül gyilkolták őket. A franciák bosszúja az 1945-ös kelet-algériai felkeléshez hasonlóan nem ismert határt: az önvédelmi milíciák és a hadsereg hajtóvadászatot indítottak és tömegével végezték ki a gyanúsnak tartott öslakosokat. A veszteségekről a mai napig vitatkoznak a történészek. Az FLN harcosai kb. 120–130 európaít és muszlimot, a franciák 3000–5000 öslakost gyilkoltak meg, de vannak ennél nagyobb becslések is. Vö. J. Nagy László: *Az algériai háború 1954–1962*. Universitas Szeged Kiadó, Szeged, 2010. 63–65.

behívottakat és a város civil lakosságát, ami a kaszárnya szó szerinti feldúlásához vezetett. A parancsmegtagadás kérdésének politikai visszhangja is támadt, amikor az ismert forradalmi szocialista, Marceau Pivert 1955. október 8-án kijelentette, hogy „a katonáknak most joguk van ahhoz, hogy csakis a saját lelkiismeretüknek engedelmeskedjenek”.⁴² Végül pedig 1955. november 23-án sorozott katonák (tehát nem tartalékosok) vonultak fel a Champs-Élysées-n, ami arra utalt, hogy a tiltakozás nem csak a tartalékosok körében terjed. A mozgalom hozzájárult a kormány meggyengüléséhez, végső soron a bukásához.⁴³ Az 1955-ös mozgalom bizonyos szempontból elérte a célját, hiszen a tartalékos behívottakat még az év vége előtt kivétel nélkül hazaengedték, az 1956 januárjára előrehozott parlamenti választások után pedig a Köztársasági Front került hatalomra az algériai béke megteremtésének jelszavával.⁴⁴

Az új kormány azonban gyökeresen megváltoztatta az álláspontját, 1956 márciusában megszavazta a „kivételes hatalmat”,⁴⁵ új sorozásokat szervezett, áprilisban pedig meghosszabbította a katonai szolgálat időtartamát. Ezt a behívottak újabb, az előzőnél is átfogóbb tiltakozó mozgalma követte. 1956 áprilisa és júliusa között több mint 300 incidens zajlott le, közülük több mint 200 tüntetés volt. Jean Gilbert-Jules belügyminiszter maga is elismerte, hogy a vonatok egyötödét érte a „behívottak” részéről valamilyen incidens. Számos feszült pillanat jellemezte ezt a mozgalmat. Ezek közül a legnevezetesebb minden bizonnyal a grenoble-i megmozdulás volt, amelyről Bertrand Tavernier és Patrick Rotman is beszámolt a *La guerre sans nom* (A név nélküli háború) című dokumentumfilmjében.⁴⁶ Más incidensek a katonai táborokon belül maradtak, például a La Fontaine du Berger-i tábor lázadása (Clermont-Ferrand közelében, május 28-án), vagy éppen Mourmelonban július 8-án.

⁴² Janine Cahen – Micheline Pouteau: *Una resistenza incompiuta. La guerra d'Algeria e gli anticolonialisti francesi 1954–1962*. 1. köt. Il Saggiatore, Milan, 1964. 80. Marceau Pivert (1895–1958) tanár, szakszervezeti aktivista, a szocialista párt balszárnyához tartozó politikus volt. Halála előtt nem sokkal – pártja többségével ellentétben – kiállt Algéria függetlensége mellett.

⁴³ Edgar Faure kormánya 1955. február 23-tól 1956. január 1-jéig volt hivatalban.

⁴⁴ A Köztársasági Front balközép pártok választási koalíciója volt. Kampányának középpontjában az algériai probléma tárgyalásos úton való megoldása állt. Győzelme után a szocialista párt (SFIO) főtájkára, Guy Mollet alakíthatott kormányt.

⁴⁵ 1956. március 12-én a Nemzetgyűlés a kommunisták támogatásával megszavazta a kivételes hatalmat Mollet kormányának az algériai háború folytatására. A hadsereg teljhatalmat kapott, s a háború megnyerése érdekében minden eszközt, a kínzásokat is bevetette az FLN és az algériai lakosság ellen.

⁴⁶ Bertrand Tavernier – Patrick Rotman: *La guerre sans nom*. Canal + / GMT / Little Bear, 1992. 235 perc.

Összességében az események Franciaország egész területére kiterjedtek, bár a vidéket mélyebben érintették, mint a párizsi régiót. A mozgalom erőssége a behívásokra és a katonai szolgálat meghosszabbítására vonatkozó intézkedések mind nagyobb népszerűtlenségének volt köszönhető: 1956 áprilisában a franciák 49%-a kedvezőtlenül viszonyult újabb korosztályok Algériába küldéséhez. Mindez persze nem gátolta meg a hatóságokat a tiltakozók elnyomásában, méghozzá sokkal keményebben, mint 1955-ben. Az 1955-ös mozgalommal a végeredményt illetően is adódik a különbség: 1956-ban a politika haladt a maga útján és számos behívott érezte azt, hogy hangja nem jut el a politikai szervezetekhez. A szocialisták kormányon voltak, a kommunisták jobbára törvénytisztelő aktivitást fejtettek ki, ami távol tartotta őket a mozgalomtól, a radikális antikolonialisták (trockisták és anarchisták) pedig összeropantak az elnyomás alatt.

Elszigetelten ugyan, de néhány fiatal mégis felvetette ebben az időszakban a parancsmegtagadás kérdését és cselekvéshez látott. Az engedelmeskedni nem hajlandók közül néhányan mélyen bevésődtek a történelmi emlékezetbe. Közéjük tartozott az algériai kommunista, Henri Maillot, aki 1956 áprilisában egy fegyverrel megrakott teherautóval megszökött a seregből, a rakományt pedig eljuttatta az algériai „vörös ellenállóknak” és az Algír megyei ALN-nek.⁴⁷ Noël Favrelière tartalékos altiszt úgy mentett meg egy algériait a kivégzéstől, hogy a sivatagon keresztül Tunéziába menekült vele.⁴⁸ Az emlékezet eme „különleges esetekre” irányuló koncentrációja elkendőz más, sokkal kevésbé ismert, sőt teljesen ismeretlen példákat, jóllehet azokra is „rendkívüli” helyzetekben került sor. Igaz ez például a kommunista Claude Vincire, a későbbi éne-

Mittelbergnek a *La Défense du Secours populaire français* 1956. decemberi, 387. számában megjelent rajza

⁴⁷ Az ALN (Armée de libération nationale – Nemzeti Felszabadítási Hadsereg) az FLN fegyveres szárnyaként tevékenykedett. Henri Maillot dezertálását magyarul bővebben ld. Szadek Hadzserez: 1956. április 4.: a CDL – Henri Maillot hadművelet. Az AKP–FLN megállapodás előjátéka. *Acta Historica*, Tomus 126. 2007. 117–126.

⁴⁸ Noël Favrelière: *Le désert à l'aube*. Minuit, Paris, 1960.

kesre, aki Algériában azután dezertált a hadseregből, hogy szemtanúja volt egy mézszárlásnak.⁴⁹ Más esetek azért számítanak különlegesnek, mert elvezettek az algériai háborúval szembeni svájci ellenállás megalakulásához. Ilyennek számít a volt szeminarista Jacques Berthelet és a kommunista munkás, Louis Orhant példája. E „korai” ellenszegülők között anarchisták is megtalálhatók voltak, például a tanár Paul Philippe, az Anarchista Kommunista Föderáció szakszervezeti funkcionáriusa, aki Franciaországban vonult illegálisba, majd az algériaiak szolgálatába állt.⁵⁰ De említhetnénk az Anarchista Föderáció fiatal aktivistáját, André Bernard-t is, aki Svájcba emigrált.⁵¹ Végül voltak olyanok is, akik nem voltak hajlandók engedelmessé válni. A katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadók közül többen ismeretlenek maradtak, például a trockista ifjú színész, Jacques Blot, Guy Debord Lettrista Internacionáléjának⁵² szimpatizánsa, aki megtagadta az engedelmességet Algériában, mások viszont fokozatosan eljutottak a hírnévig, mint például a kertész és kommunista aktivista, Alban Liechti.⁵³

A nyilvánosság időszaka (1957–1959)

Az algériai háborúban az ellenszegülés történetének második szakaszát a szemtanúk nyilvánosságra került beszámolói és immár a szervezethez jellemezték. Az ilyen típusú beszámolókat akár úgy is fel lehet fogni, mint az engedetlenség egyik formáját, a háború egyfajta vitatását akár a céljait, akár a lefolyása körülményeit illetően. Az elutasításnak ez a formája átesett a sorállomány és a katonai hatóságok hallgatólagos elfogadásán, miközben azért nyíltan többé-kevésbé elvetették azt. Így aztán a levelek, a fényképek, a hozzátartozók, sőt bizonyos hatóságok számára tett szóbeli beszámolók hozzájárultak 1957 tavaszán a kínzásokról folytatott vita fellángolásához. A helyszínen tartózkodó katonák magatartása is illeszkedik ebbe a keretbe. A fegyelmetlenség mint viselkedési norma elsajátítá-

⁴⁹ Claude Vinci: *Les Portes de Fer. „Ma guerre d’Algérie” et „ma” désertion*. Le Temps des Cerises, Pantin, 2002.

⁵⁰ Paul Philippe: Un combat politique. In: Sidi Mohammed Barkat (szerk.): *Des Français contre la terreur d’Etat (Algérie 1954-1962)*. Reflex, Paris, 2002. 91–100.

⁵¹ André Bernard: Insoumission. *La petite revue de l’indiscipline*, 45. sz. La guerre d’Algérie (1954-1962). Lyon, 1997. nyár. 8. skk.

⁵² A lettrizmus a második világháború után Franciaországban kialakult formabontó költői irányzat, amely szerint a szövegnek nem a jelentése, hanem a külalakja a fontos. A mozgalomból 1952-ben Lettrista Internacionálé néven kivált egy radikális csoport, mely a népköltészet népszerűsítése mellett a városi környezet megváltoztatására törekedett.

⁵³ Alban Liechti: *Le refus*. Le Temps des Cerises, Pantin, 2005.

sa Algériában a felettesekkel való nyílt szembenállásig is elfajulhatott, miközben a parancsmegtagadás határát nem lépte át. S megfordítva, egy katona kimutatott fegyelme alapvető engedetlenséget is takarhatott, mint például Jean P. esetében, aki segítséget nyújtott az ALN-nek Algériában. A fegyelem tehát nem szükségképpen rímel az engedelmességgel, a fegyelmezetlenség pedig az engedetlenséggel. Az egyik társadalmi csoportot leginkább éppen a beszámolók által kiváltott eme ellenállási formák meghatalmazása jellemzi: a keresztényekről van szó. Közülük de Bollardiére tábornok az egyik jelentősebb figura. A kínzások algériai háború során alkalmazott gyakorlatával való szembenállása arra kényszerítette, hogy nyilvánosan ítélje el ezeket a tetteket, minek következtében mind jobban marginalizálódott a tisztikaron belül, mígnem végleg elhagyta azt.⁵⁴

Azok számára, akik már átlépték a parancsmegtagadás határát, eljött a szervezkedés pillanata. Kezdetben az ellenszegülők ugyan elszigeteltek voltak, utóbb azonban lassacskán kapcsolatba léptek egymással és hálózatokat alakítottak. Az Ifjú Ellenállás 1958-ban Svájcban jött létre abból a magból, amelyet Jacques Berthelet és Louis Orhant vetett el, s amelyhez nem sokkal azelőtt csatlakozott két újabb katonaszökevény, Jean-Louis Hurst és Gérard Meier. Ezek a külföldre menekült ellenszegülők támaszkodhattak a helyiek támogatására ugyanúgy, mint más országokban, például Tunéziában, Belgiumban és az NSZK-ban.

A parancsmegtagadók beszámolókat is készítettek arról, hogy miért nem hajlandók részt venni az algériai háborúban. Ezek az alapvető tanúságtételek különösen fontosak voltak az olyan keresztények számára, mint a filozófus Jean Le Meur, aki 1958-ban lett altiszt, mielőtt szemtanúja lett volna a kínzásoknak. Az átételekről 1959 decemberében számolt be az *Esprit* folyóirat hasábjain.⁵⁵ Az ellenszegülők szervezését nem saját maguk végezték, mivel be voltak börtönözve vagy el voltak szigetelve egymástól, hanem mások. Ebben a konkrét esetben főképpen a pacifista érzelmű anarchista, Louis Lecoin, aki 1958-ban kampányt indított a katonai szolgálat lelkiismereti okokból történő elutasításának törvényes elismerése érdekében.⁵⁶

⁵⁴ Jacques de Bollardiére: *Bataille d'Alger, bataille de l'homme*. Desclée De Brouwer, Paris, 1972. De Bollardiére (1907–1986) 1957-ben beszélt először nyilvánosan a kínzásokról, amiért hatvan napra börtönbe zárták. Később is elítélte az alkalmazott módszereket, 1961-ben pedig – az „ezredesek puccsa” után – végleg kilépett a hadseregből, mert az szerinte „fellázadt a haza ellen”.

⁵⁵ Jean Le Meur: *Histoire d'un acte responsable. Le cas Jean Le Meur*. *Esprit*, 1959. december. 686. skk.

⁵⁶ Vö. Louis Lecoin: *Le cours d'une vie*. Chez l'auteur, Paris, 1965.

Az ellenállás sajátos formáját képezte az algériai háborús részvétel kommunista elutasítása. Ezek a „parancsmegtagadó katonák” akkor sorolhatók az ellenállók közé, ha nyilvánosan beszámoltak az ellenszegülésükről és önként vállalták a börtönt ugyanúgy, mint a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadók. Az elutasításnak ezt a formáját Alban Liechti vezette be 1956-ban, példája pedig fokozatosan más kommunistákat is erre az útra terelt. 1957 végén, amikor a parancsmegtagadások száma növekedett, a kommunista párt sajtókampányt indított a bebörtönzött aktivistái érdekében, követelve a Franciaországba való hazaszállításukat és a szabadon bocsátásukat. A kampány 1958 januárjában jutott a csúcspontjára, amikor

kilenc katona tagadta meg a parancsot. Igen ám, de az ellenszegülés terjedése a hatóságokat válaszra és ezeknek a „parancsmegtagadó katonáknak” a szigorúbb megbüntetésére kényszerítette: szisztematikusan bebörtönözték őket Algériában. A kampány fordulópontjára 1958 májusában került sor, amikor néhány „parancsmegtagadó katonát” Tinfouchy „különleges részlegébe”, egy katonai fegyenctelep mintájára kialakított táborba szállítottak, ahol a fogva tartás körülményei rendkívül szigorúak voltak. A rossz bánásmódra 1959 májusában derült fény.⁵⁷ 1958 szeptemberében hat „parancsmegtagadó katona” jelentette az utolsó hullámot. Ezt követően még számos engedetlenség történt, például Alban Liechti második ellenszegülése. A kommunista párt azonban Maurice Thorez főtitkár révén 1959 májusában világosan jelezte, hogy a kommunista párttagoknak fel kell hagyniuk az engedetlenséggel és el kell fogadniuk a katonai kereteket. Ezzel egy időben a parancsot már megtagadó aktivistákat Franciaországba szállították. Büntetésük letelte után visszatértek a hadseregbe és letöltötték a katonai szolgálatukat.

Tinfouchy fegyenctelep különleges részlegének címe a *La Défense du Secours populaire français* 1959. májusi, 415. száma címlapján. Az arab felirat jelentése: „Viszlát, élet!”

⁵⁷ Révélations. A Timfouchi [sic], sous un soleil accablant. Des soldats sont astreints à la pelote et au tombeau. *La Défense du Secours populaire français*, 415. sz., 1959. május.

A viták időszaka (1960–1962)

Az algériai háború alatt az ellenszegülés harmadik szakaszát két, szilárd belső logikájú mozgalom határozta meg, az engedély nélküli távolmaradás és a dezertálás, valamint a fegyveres szolgálat megtagadása.

Az engedély nélküli távolmaradásról és a dezertálásról szóló vita 1960 tavaszán vette kezdetét, miután ismertté vált az Ifjú Ellenállás működése. Erre úgy került sor, hogy a titkos szervezet egyik aktivistáját, Diego Massont (André Masson festőművész⁵⁸ fiát) és egy katonaszökevényt, Jean Crespit, letartóztattak. Miközben a vita az engedély nélküli távolmaradás és a dezertálás körül egyre dagadt, két parancsmegtagadó közzétette a személyes élményeit: Jean-Louis Hurst *Le déserteur* (A katonaszökevény)⁵⁹ és Maurice Maschino *Le refus* (Az ellenszegülés)⁶⁰ címen. Francis Jeanson filozófus, az FLN-t támogató hálózat vezetője⁶¹ szintén felhívta a figyelmet az engedély nélküli távolmaradásra és a dezertálásra egy titkos, április 15-én tartott párizsi sajtóértekezleten. Ezek az események táplálták az engedetlenségről folytatott vitát 1960 tavaszán. Az Ifjú Ellenállásnak ugyanakkor kapóra jött a dolog, mivel szélesebb körben terjeszthette a nézeteit, remélve, hogy akár „tömegszervezté” is válhat.⁶² Másfelől a „tömeges szembeszegülés” szakadékot vajt a pártokon és a szakszervezeteken belül, ami arra készítette a *Les Temps modernes* szerkesztőjét, hogy megkülönböztesse egymástól a „tiszteletreméltó baloldalt”, mely elítéli az engedetlenséget, a „tiszteletre nem méltó baloldaltól”, mely viszont elfogadja, sőt pártolja azt.⁶³ A parancsmegtagadás még 1960 késő tavaszára és nyarára is rányomta a bélyegét. Példának okáért a párizsi rue de l'Avre egyik templomában ifjúsági szervezetek gyűlést tartottak erről a kérdésről. Ezenkívül

⁵⁸ André Masson (1896–1987) festőművész, illusztrátor, díszlettervező volt, a szürrealizmus képviselője. Az első világháborúban súlyosan megsebesült és egész életére pacifistává vált, aki elutasította az emberi erőszakot. Az algériai háború alatt festészete erőszakossá, viharossá vált. 1960-ban aláírta azt a nyilatkozatot, amely hitet tett a parancsmegtagadás joga mellett.

⁵⁹ Maurienne [Jean-Louis Hurst]: *Le déserteur*. Minuit, Les jours et les nuits, Paris, 1960.

⁶⁰ Maurice Maschino: *Le refus*. François Maspero, Cahiers Libres, Paris, 1960.

⁶¹ Francis Jeanson filozófus (1922–2009) baloldali értelmiségi, második világháborús ellenálló volt, aki az 1940-es, 1950-es években Jean-Paul Sartre-ral és Albert Camus-vel szoros kapcsolatban állt. Folyóiratokat szerkesztett, cikkeket írt. Az algériai háború alatt antikolonialista elveit a gyakorlatba is átültette, létrehozta a Jeanson-hálózatot, mely pénz, hamis papírok és adományokat gyűjtött és juttatott el az FLN-nek. A hálózatot a hatóságok 1960-ban felszámolták. Jeanson kénytelen volt külföldre menekülni, távollétében hazaárulásért tíz év börtönrre ítélték. 1966-ban, amnesztiával térhetett haza.

⁶² Jeune Résistance: „*Jeune Résistance*” s'explique... 1960. május. 16 o. (Archives Francis Jeanson)

⁶³ Marcel Péju: Une gauche respectueuse. *Les Temps modernes*, 169–170. sz. 1960. április–május.

az ellenszegülők újabb csoportjai szerveződtek meg: az Ifjú Ellenállás behatolt a lyoni régióba, de főleg a marseille-ibe, a Nizan Csoport megerősödött Párizsban,⁶⁴ a François Csoport pedig Marokkóban.⁶⁵ A nyár legjelentősebb eseménye az Ifjú Ellenállás darmstadti kongresszusa volt, ahol két irányzat csapott össze. Az egyik Francis Jeansoné, akinek a hálózatát a tavasz folyamán számolták föl, a másik Henri Curielé, aki átvette az FLN támogatásának feladatát. A két irányzat szembenállása meggyengítette az Ifjú Ellenállást egy olyan pillanatban, amikor az engedetlenség kérdése egyre inkább előtérbe került. Hiszen 1960 szeptemberében vette kezdetét a „Jeanson-hálózat” pere, melynek során sokan érintették a parancsmegtagadás kérdését is. Villámcsapásként hatott *Az algériai háborús engedetlenséghez való jog nyilatkozata*, ismertebb nevén a „121-ek manifesztuma”, amelyben neves értelmiségiek szentesítették a parancsmegtagadás jogát az algériai konfliktusban. Köztük volt Jean-Paul Sartre, Simone de Beauvoir, Simone Signoret, Marguerite Duras, André Breton és Jehan Mayoux. Az aláírókat üldözték, megfosztották a rádióban való megszólalás lehetőségétől, nem dolgozhattak a közigazgatásban és az oktatásban, sőt Robert Barrat-t még le is tartóztatták és bebörtönözték.⁶⁶ A „121-ek manifesztuma” természetesen ellenzőkre talált: „A francia értelmiségiek manifesztumát” 185-en írták alá. Egy harmadik nyilatkozat („Felhívás a közvéleményhez az algériai tárgyalásos béke érdekében”), melyet több mint 16 ezren láttak el kézjegyükkel, rávilágított a baloldalon belüli demarkációs vonalra azok között, akik elfogadták a parancsmegtagadást, és azok között, akik ugyan támogatták Algéria függetlenné válását, de elutasították az engedetlenséget. A „121-ek manifesztuma” után a hatóságok attól tartottak, hogy az ellenszegülés terjedni fog, csakhogy a letartóztatások aláásták a titkos hálózatok

⁶⁴ A főleg egyetemistákból és gimnazistákból álló csoportot Jean-Jacques Porchez alapította. Porchez és társai annak az Henri Curielnek dolgoztak, aki a vezetője emigrációja után a Jeanson-hálózat legfőbb mozgatórugójának számított. 1960 végén a Nizan kb. 30 főt számlált, akik további 150 főt tudtak mozgósítani. Szervezett egységek működtek Lille-ben, Dunkerque-ben, Nizzában, Lyonban és az egész párizsi régióban. A csoport minden különösebb nehézség nélkül tevékenykedett egészen az 1962-es fegyverszünetig.

⁶⁵ A csoport onnan kapta a nevét, hogy röplapjain a François név szerepelt aláírásként. Alig tucatnyi aktivistája volt, közülük néhányan az 1960 áprilisában alapított Egységes Szocialista Párt (PSU) tagjai is voltak.

⁶⁶ Robert Barrat (1919–1976) újságíró, az antikolonialista küzdelem katolikus aktivistája volt. Már Izrael Állam megalakulása (1948) után támogatta a palesztinai arab menekülteket, 1954-től kezdve pedig igyekezett kapcsolatba kerülni az FLN-nel. Ezért először 1955-ben tartóztatták le. Később megpróbálta összehozni a politikai elit tagjait a felkelőkkel, illetve minden eszközzel tiltakozott a kínzások ellen. A „121-ek manifesztumának” közzététele után – mint főszerzőt – két hétre bebörtönözték.

tevékenységét. A letartóztatások arra készítették az Ifjú Ellenállást, hogy elfogadja az FLN gyámságát, csak hogy a front 1961 elején „ejtette” az Ifjú Ellenállást, amely így jelentéktelen csoportocskává zsugorodott. Ennek ellenére az ellenszegülés egészen a háború végéig folytatódott, a mérete pedig egyre nagyobb lett.

Miért ne dezertálj? Siné karikatúrái – 1960. július

mert irigységet szül
(a plakát felirata: általános dezertálás)

mert tilos

mert nem elégans
(a tábla felirata: dezertálás miatt távol)

mert a rossz példa ragadós

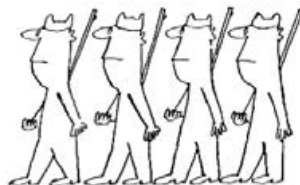
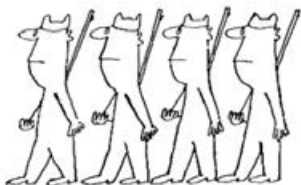

mert sértő, illetlen, szemtelen,

arcátlan, csúnya, felelőtlen, tiszteletlen, lealacsonyító...

de legfőképpen...

...azért, mert hiány keletkezik a sorállományban

A másik mozgalmat a fegyveres szolgálat lelkiismereti okokból való megtagadása indította el. Születése annak köszönhető, hogy egy szolgálatot megtagadó fiatal, Pierre Boisgontier és az Erőszakmentes Civil Akció (Action civique non-violente, ACNV) nevű szervezet újai keresztezték egymást. Az ACNV-t Joseph Pyronnet⁶⁷ alapította abból a célból, hogy elítélje a kínzásokat és a lakosság tömeges „csoportosítását”, az ún. „védett falvak” gyakorlatát.⁶⁸ Pierre Boisgontier a rue de l'Avre-i gyűléssel egy időben meggyőzte Joseph Pyronnet-t, hogy segítse azokat a fiatalokat, akik nem akarnak részt venni az algériai háborúban, de úgy, hogy nem a parancsmegtagadásra vagy a dezertálásra ösztönzi őket. Az ellenszeggülők és a katonai szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadók összefogására 1960 őszen került sor. Eredeti demonstrációkat szerveztek, melyek kevés résztvevőt igényeltek, akik összeláncolták magukat, a hatóságokkal pedig közölték, hogy ők mindannyian egy konkrét szolgálatmegtagadóval azonosak. Az első ilyen megmozdulásra 1960. december 15-én került sor. Mialatt a szolgálatot ténylegesen megtagadókat bebörtönözték, a tüntetőket szabadon engedték, miután valós személyazonosságukat megállapították. Ezek a demonstrációk, majd a szolgálatmegtagadók perei magukra vonták a sajtó figyelmét, így újabb szolgálatot visszautasító fiatalok csatlakoztak a mozgalomhoz. 1961 tavaszán például hét szolgálatmegtagadó pere zajlott le, amelyek ország-világ előtt demonstrálták az algériai háborúval való szembenállásukat, de még inkább a fegyverviseléssel szembeni általános elutasításukat. A mozgalom a háború végéig eltartott a szolgálatmegtagadók újabb és újabb hullámaival, akik már nem is annyira az algériai háború, sokkal inkább általában a háború és a hadsereg ellen emelték fel a szavukat. Az ACNV aktivistái elvetették az autoritás bizonyos formáját, de időnként eljutottak odáig, hogy magukat „erőszakmentes hadseregként” jellemezzék, amelynek Joseph Pyronnet a „parancsnoka”.

⁶⁷ Joseph (Jo) Pyronnet filozófus (1927–2010) Gandhi nyomán egész életét az erőszakmentesség propagálására áldozta. Miután a madagaszkári Antananarivóban filozófiát tanított, visszatért Franciaországba, ahol 1959-től kezdve felemelte a szavát a hadsereg Algériában alkalmazott módszereivel szemben. 1960-ban társaival éhségsztrájkba fogott. Miután találkozott Boisgontier-val, kampányba kezdett a szolgálatot megtagadók érdekében. Ennek során előfordult, hogy letartóztatták. Az 1960-as, 1970-es években az erőszakmentesség érdekében evangéliumi közösségeket szervezett, majd szertett felesége halála után pappá szentelték.

⁶⁸ A francia hadsereg 1959-ben látott hozzá az algériai lakosság tömeges, sokszor erőszakos „csoportosításához”, ún. „védett falvakba” való összegyűjtéséhez. A cél az volt, hogy az ALN harcosait elszigeteljék a hátszáguktól. A táborokban sanyarú körülmények uralkodtak. Mikor a dolog nyilvánosságra került, hatalmas botrány kerekedett belőle. Ld. J. Nagy: *Az algériai háború...* i. m. 184–186.

Az ACNV hat összeláncolt tüntetője Lyonban 1961. szeptember 2-án. A rendőröknek mindannyian azt állították magukról, hogy ők Michel Hanniet⁶⁹ (Archives Michel Hanniet)

Az algériai háború vége felé alakult mozgalmaknak és hálózatoknak messze ható következményeik lettek. Az ACNV például 1963 decemberében latba vetette a befolyását a szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadók jogállásának elismerése érdekében, habár a folyamat elindítója a már említett Louis Lecoin éhségsztrájkja volt 1962 májusában és júniusában.⁷⁰ Ennek a jognak az elismerése

⁶⁹ Michel Hanniet (1941–) író, forgatókönyvíró. Mikor megkapta a behívóját, nem volt hajlandó fegyvert fogni az algériai nép ellen. 1962 januárjában ellenszegülésért két év börtönrre ítélte a lyoni katonai törvényszék. Később különböző békemozgalmak aktivistája lett.

⁷⁰ Louis Lecoin (1888–1971) nyomdai korrektor, pacifista és anarchista aktivista volt, a Franciaországi Pacifista Unió egyik alapítója. Aktívan kivette a részét a forradalmi szindikalista mozgalomból. Már az első világháború előtt bebörtönözték, amiért egy rendfenntartó osztag tagjaként nem volt hajlandó részt venni a vasúti dolgozók egyik sztrájkjának a felosztatásában. Mind az első, mind a második világháború alatt elutasította a katonai szolgálatot, amiért többször is letartóztatták: elveiért életéből összesen 12 évet töltött börtönben. Az algériai háború alatt szervezetet hozott létre a szolgálatot lelkiismereti okokból megtagadók érdekében, amely mellett olyan személyiségek álltak ki, mint Albert Camus, André Breton vagy Jean Cocteau. 1962 júniusában, 74 évesen nagy

jelentette az első rést a francia sorozási rendszer falán, amely a későbbiekben kitágult a polgári szolgálat különböző formáival, míg 1997-ben el nem törölték a sorkatonai szolgálatot. Ami a katonaszökevényeket és a parancsmegtagadókat illeti, az Ifjú Ellenállás tiers-mondista diskurzust fejlesztett ki, mely szakított a klaszszikus kommunista szóhasználattal, és a forradalom motorjaként az ifjúsághoz, nem pedig a munkásosztályhoz fordult. Ebből a szempontból az algériai háború utáni tevékeny ifjú aktivisták által átvett frazeológiája az 1968. májusi mozgalom kulturális és politikai alapjainak egyikét jelentette.

Fordította és magyarázó jegyzetekkel ellátta:

Ferwagner Péter Ákos

figyelmet keltő éhségstrájkba kezdett, s hamarosan kórházba került, de még aznap szabadon engedtek 28 szolgálatmegtagadót, a miniszterelnök pedig megígérte, hogy törvényjavaslatot nyújtanak be a témában. Július elején elhagyhatta a kórházat. 1964-ben a neve felbukkant a Nobel-békedíjasok jelöltjei között, de ő maga kérte a kihúzását, hogy Martin Luther Kingnek nőjenek az esélyei.